

Schrijven

Omschrijving

Schrijven kan gedefinieerd worden als 'het produceren van een tekst door tekens van een schrift te gebruiken. Dit kan door met de hand tekens op papier te zetten (handschrift) of door te typen'.

Het schrijfproces vindt plaats in het werkgeheugen: de schrijver zet zijn gedachten om in geschreven taal. Er vindt een constante wisselwerking plaats tussen verschillende **mentale activiteiten**. Daarnaast gebruikt de schrijver verschillende **kennisbronnen** tijdens het schrijven.

Mentale activiteiten, zoals ...

Plannen, reviseren, lezen, ideeën bedenken en structureren, analyseren, formuleren en controleren.

Kennis over ...

- Woorden, grammatica en spelling
- Het onderwerp dat centraal staat in de tekst
- Verschillende soorten teksten

Kenmerken v/d taakuitvoering

- Samenhang aanbrengen
- Afstemming op doel en publiek
- Woordenschat en woordgebruik
- Spelling, interpunctie, grammatica
- Leesbaarheid

Soorten taken

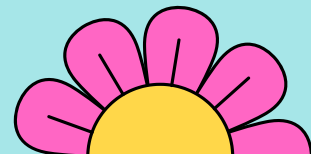
- Correspondentie
- Formulieren invullen, berichten, advertenties en aantekeningen
- Verslagen, werkstukken, samenvattingen, artikelen
- Vrij schrijven

Schrijfstrategieën

- **Oriënteren** op: inhoud, doel, vorm en (eigen) kennis
- **Afstemmen** van aanpak op doel en publiek
- Bepalen of het **doel** bereikt wordt en de aanpak (zo nodig) bijstellen
- **Evalueren** van de tekst, (zo nodig) reviseren
- **Reflecteren** op de gehanteerde aanpak

Functies

- Informatie weergeven
- Meninge(n) verwoorden
- Gevoelens uitdrukken
- Instructies geven

Onderliggende principes

In de *Leerlijn Schrijven* (ontwikkeld door de SLO) is een prominente plaats toegekend aan de diverse soorten taken die leerlingen moeten kunnen uitvoeren.

Onder deze **TAKEN** vallen bijvoorbeeld:

- correspondentie voeren
- formulieren invullen
- verslagen schrijven
- vrij schrijven

Deze taken stellen **VORMKENMERKEN** van de te produceren tekst voorop:

- brief
- formulier
- verslag
- werkstuk

Uit de literatuur over taalonderwijs kennen we **3 FUNCTIES VAN SCHRIJVEN**:

1. communicatief
2. expressief
3. conceptualiserend

De **communicatieve functies** zijn te onderscheiden in 3 soorten:

1. beschrijven
2. instrueren
3. argumenteren

De **expressieve functies** zijn eveneens onderscheiden in 3 soorten:

1. verhalen
2. gedichten
3. vrije expressie

Het verschil tussen deze 2 is dat bij communicatieve functies de nadruk ligt op het duidelijk maken aan anderen van eigen ideeën, terwijl bij expressieve functies de nadruk ligt op het authentiek uitdrukken van eigen ideeën (persoonlijk, origineel of fantasierijk). Bij de conceptualiserende functie, gaat het niet zozeer om het schrijfproduct (de tekst), maar om het schrijfproces, dat leidt tot nieuwe inzichten. Dit doel, ook wel aangeduid als schrijvend leren, kan bij het schrijfonderwijs een plaats krijgen in verband met het zaakvakonderwijs, omdat daar het leren van vakinhouden voorop staat.

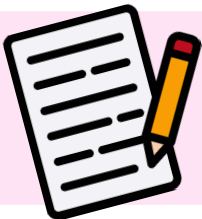
Algemene kenmerken van de schrijfdidactiek

Bij de formulering van schrijftaken is het belangrijk dat leerlingen zo precies mogelijk weten waarop ze hun aandacht moeten richten, wat van hen verwacht wordt en waar ze hun eigen tekst op moeten beoordelen.

*Schrijven met een goed omschreven (inhoudelijk) **schrijfdoel** staat voorop.*

Het stellen van vage of impliciete eisen aan de tekst –van vormelijke, stilistische of inhoudelijke aard– moet bij het ontwerpen van schrijfoopdrachten en vooral bij het beoordelen van de teksten vermeden worden. Niet duidelijk geformuleerde doelen bij het schrijven leiden de leerlingen af van de specifieke lesdoelstellingen, maken het onduidelijk wat ze met hun tekst moeten bereiken en confronteren hen met de onoverzichtelijke complexiteit van het hele schrijfproces. Letten op alle soorten inhoudelijke kenmerken, samenhang, stilistische kenmerken, grammaticale eisen en spelling tegelijkertijd is iets waar zelfs de beste schrijvers grote moeite mee hebben. Schrijfoopdrachten in het basisonderwijs moeten leerlingen voor die complexiteit behoeden. Als je alles tegelijk goed wilt doen, lukt er niets! Leerlingen moeten daarom hun aandacht richten op het bereiken van een bepaald doel. Dit kan bijvoorbeeld betrekking hebben op het bereiken van een bepaald *effect* bij de lezer, zoals spanning, vrolijkheid, droefheid of woede. Niet alleen bij het schrijven van informatieve ('zakelijke') teksten, maar ook bij fictie en expressie is het belangrijk dat het schrijfonderwijs de aandacht van leerlingen richt op het bereiken van specifieke doelen.

*Goed schrijfonderwijs bestaat eruit dat leerlingen **taal- en stijlmiddelen aangereikt krijgen** die geschikt zijn voor het bereiken van die doelen en dat ze feedback krijgen op de manier waarop ze deze middelen hebben ingezet.*

De aandacht van leerlingen bij het schrijven moet gericht worden op duidelijke en bereikbare inhoudelijke doelen die kunnen leiden tot succeservaringen. Voor de ene leerling kan dat een tekst zijn die qua taalgebruik nog veel fouten bevat, maar wel aan zijn belangrijkste doel beantwoordt. Voor de andere leerling kan een succeservaring bestaan uit het compliment van een medeleerling of van jou als leerkracht dat zijn herschreven tekst al veel duidelijker is dan zijn vorige versie. Er zijn ook leerlingen die er keer op keer in slagen teksten te schrijven die aan het inhoudelijke doel beantwoorden, maar enigszins omslachtig of met onduidelijke formuleringen. Bij zulke leerlingen kunnen succeservaringen eruit bestaan dat ze meer greep krijgen op zinsconstructies, woordgebruik of tekststructuur. Veel leerlingen zijn geneigd te weinig informatie in hun tekst te geven, omdat ze ervan uitgaan dat anderen wel weten wat ze bedoelen. Deze leerlingen moeten op weg geholpen worden door te vragen naar hun precieze bedoelingen. Andere leerlingen zijn juist geneigd om allerlei irrelevante zaken in hun teksten te verwerken of erg langdradig te zijn. Deze leerlingen moeten juist aangemoedigd worden korter en meer ter zake te schrijven.

In de laatste fase van het schrijfproces (als de inhoudelijke kwaliteit van de tekst in orde is bevonden) kan systematisch aandacht besteed worden aan opmaak, spelling en grammatica. Liefst gebeurt dit corrigeren en verfraaien in een functionele context (bijvoorbeeld bij teksten die ergens gepubliceerd worden en niet alleen door jou gezien worden). Op deze wijze wennen leerlingen eraan dat ze hun eigen teksten ook op die gebieden controleren en levert het schrijfonderwijs een bijdrage aan de spelvaardigheid en grammaticale vaardigheid. In het schrijfonderwijs moet dus zo vaak mogelijk gelegenheid zijn om teksten te maken die gepubliceerd en gelezen worden door bijvoorbeeld klasgenoten, leeftijdsgenoten, ouders en leraren, ook van andere groepen.

Vrij schrijven

In het onderdeel fictie en expressie is er niet alleen plaats voor doelgerichte schrijfactiviteiten, maar ook voor vrij schrijven. Leerlingen moeten hier dus de mogelijkheid krijgen hun gedachten de vrije loop te laten in het vertellen van een verhaal, het maken van een gedicht of het op een andere manier weergeven van gedachten. Vrij schrijven betekent dat **leerlingen de gelegenheid krijgen iets aan het papier toe te vertrouwen zonder expliciete opdracht daartoe en zonder dat ze aan specifieke vormkenmerken hoeven te voldoen**. Ze doen dit geheel vrijwillig, maar worden hiertoe wel gestimuleerd. De cultuur in de basisschool moet zodanig zijn dat het vrijwillig schrijven van tekst een gewone zaak is voor de meeste leerlingen. Dat kan uiteraard alleen wanneer deze teksten ook aandacht krijgen van jou als leerkracht en medeleerlingen. Het laten voorlezen van teksten in kringgesprekken, het bespreken o.l.v. of met jou en het gebruiken van teksten in portfolio's zijn voor de hand liggende manieren om aandacht te geven aan de vrije teksten van leerlingen. Punt van bespreking bij vrije teksten is altijd de *inhoud van de gedachten* die leerlingen onder woorden brengen. Het is niet de bedoeling de kwaliteit van de tekst of het taalgebruik te beoordelen.

Schrijvend leren

In de ervaring van velen is schrijven niet alleen een middel voor communicatie en expressie, maar ook voor het ontwikkelen van nieuwe inzichten en het verwerken van nieuwe informatie. Niet het weergeven van kant en klare gedachteninhouden, maar het *veranderen van die inhouden* kenmerkt het

schrijfproces van ervaren schrijvers. Er zijn zelfs schrijvers die pas weten wat ze over een onderwerp denken, als ze erover geschreven hebben. Een van de mechanismen die verklaren hoe schrijven kan leiden tot nieuwe inzichten, is de aanpassing die schrijvers maken voor de beoogde lezer(s) van hun tekst. Schrijvers die hun eigen ideeën uitleggen aan anderen, moeten die ideeën meestal meer **expliciteren** dan ze al denkend voor zichzelf hebben gedaan. Die explicitering brengt vaak nieuwe inzichten en veranderingen in het denken van de schrijvers teweeg. Bovendien is het schrijven over een onderwerp een manier om intensief aandacht aan dat onderwerp te besteden, zodat de kennis daarover zich beter **verbindt** met andere kennis van de schrijver en daardoor beter beklijft.

Een vastomlijnde didactiek voor schrijvend leren in het basisonderwijs bestaat (nog) niet. Wel is aan te bevelen dat leerlingen de gelegenheid krijgen bij vakken zoals aardrijkskunde, geschiedenis en natuurkennis (werk)stukken te schrijven of kleinere schrijfopdrachten te maken, waarbij niet in de eerste plaats de resulterende teksten, maar **de veranderende inzichten van de leerlingen in het brandpunt van de aandacht staan**. Hierdoor kunnen leerlingen tegelijkertijd kennis rond een afgebakend onderwerp verwerken en er bovendien van leren hoe ze hun eigen inzichten onder woorden brengen. Het schrijven over geleerde vakinhouden kan er ook toe leiden dat leerlingen nieuwe vragen formuleren die in het lesprogramma niet aan de orde zijn gekomen. Het is echter geen vanzelfsprekendheid dat schrijven leidt tot betere leeruitkomsten. Het leereffect is afhankelijk van de aard van de schrijfopdrachten. Aanbevolen wordt om leerlingen **expliciet aanwijzingen te geven over het doel en de te volgen methode bij het schrijf- en denkproces**, bijvoorbeeld door hen te vragen hun huidige begrip, verwarring en gevoelens over het onderwerp onder woorden te brengen.

Ook bij het vrije schrijven kan ruimte geschapen worden voor schrijvend leren. Bij het vrije schrijven echter ligt de nadruk op het formuleren van eigen gedachten zonder vooraf bepaalde inhoud en structuur. Door met leerlingen over deze vrije producten te praten, zonder veel aandacht te besteden aan de vormelijke kant van de tekst (organisatie, spelling, interpunctie) kunnen leerlingen aangemoedigd worden schrijven te zien als een vorm van 'denken op papier'. Zelfs leerlingen die moeite hebben met meer gerichte schrijfopdrachten, kunnen in deze vrije vorm hun ei kwijt.

Strategieën

De volgende schrijfstrategieën kunnen worden omschreven:

- Oriënteren op inhoud, doel, vorm, eigen kennis
- Afstemmen van aanpak op doel en publiek
- Bepalen of het doel bereikt wordt en de aanpak (zo nodig) bijstellen
- Evalueren van de tekst, (zo nodig) reviseren
- Reflecteren op de gehanteerde aanpak

Bijvoorbeeld: bij het maken van een advertentie is het nuttig om je van te voren te oriënteren op de vraag voor wie die advertentie bedoeld is (publiek), waar je precies reclame voor maakt (doel) en wat het geschikte medium is (radio, tv, internet, de straat, de school). Vervolgens is het van belang om na te gaan voor welke argumenten je publiek gevoelig is en hoe je die argumenten zo goed mogelijk onder woorden brengt. Ook moet je goed nadenken over de vormgeving van de advertentie (kleur, lay-out, lettertypen, symbolen, plaatjes etc.). Tussentijds is het zinvol om je keuzes te bespreken met een ander (klasgenoot of leraar) om te zien of die het met je eens is en om commentaar te krijgen. Al deze stappen kunnen in het lesverloop van de schrijfopdracht daarom een expliciete plaats krijgen. Voor de leerlingen zal duidelijk gemaakt moeten worden wat de winst van zo'n strategische aanpak van de taak is. Dat is in de geschetste situatie goed te doen.

Echter, bij het vrij schrijven ligt het niet voor de hand leerlingen te dwingen tot een strategische aanpak. Bij deze werkvorm is de leerling immers geheel vrij om zijn doelen te kiezen zodat het niet mogelijk is strategieën voor te schrijven. Ook het schrijven van fictie en poëzie leent zich minder voor algemene strategische aanwijzingen dan schrijftaken met een vastomlijnd doel en publiek. Toch kunnen leerlingen die moeite hebben met fictionele of poëtische opdrachten baat hebben bij strategische aanwijzingen, zoals het maken van een woordweb, een brainstorm, een 'outline', een schema, of het stellen van gerichte vragen die in de tekst beantwoord moeten worden. Dit soort aanwijzingen kunnen leerlingen helpen om meer inhoud te geven aan hun tekst, de inhoud interessanter te maken of beter te structureren.

Er bestaan grote verschillen in aanpak tussen schrijvers die planmatig werken en schrijvers die gaandeweg ontdekken wat de inhoud en structuur van hun tekst moet zijn. Eerstgenoemden zijn vooral bezig met het uitwerken van ideeën voordat ze tekst aan het papier toevertrouwen, terwijl laatstgenoemden direct beginnen met het schrijven van –min of meer georganiseerde– tekst en daarin gaandeweg allerlei veranderingen aanbrengen. Niet alleen bestaan deze verschillen tussen ervaren schrijvers, ook leerlingen op de basisschool moeten de gelegenheid krijgen met deze aanpakken te experimenteren om te ervaren welke hen het beste past.

Nabespreking en beoordeling

Er zijn verschillende doelen voor het evalueren van teksten van leerlingen in het onderwijs. Enerzijds kan het doel zijn om de tekst te **verbeteren** en om de leerlingen te ondersteunen in de ontwikkeling van hun schrijfvaardigheid (procesgericht). Anderzijds kan het doel zijn om uitspraken te doen over de **kwaliteit** van de geproduceerde teksten (productgericht).

De leerlijn schrijven in de groepen 1-8: van globaal naar specifiek

Volgens algemene ontwikkelingspsychologische inzichten wordt de cognitieve ontwikkeling van kinderen gekenmerkt door een steeds toenemende differentiatie van kennis en expertise. Zo ook kan de ontwikkeling van de geletterdheid van kinderen gezien worden. In het begin (kleutertijd) is er nog geen differentiatie tussen de verschillende functies van lezen en schrijven. Alle ontwikkeling staat in het teken van het ontdekken van het alfabetische principe. Lezen en schrijven gaan daarbij hand in hand. Pas daarna maken kinderen kennis met functies van lezen en schrijven voor de vervulling van verschillende behoeften. In overeenstemming met dit principe van cognitieve ontwikkeling van globaal naar specifiek is ook de **leerlijn schrijven** opgebouwd.